

NOTE DE LECTURĂ

Alexandru Surdu, *Monumente pentru Eroii Culturii Române*, ed. I, Editura Ardealul, 2018; ed. a II-a, Editura Contemporanul, 2018

Apărută la început de an, ca o discretă rememorare a zilei de naștere a înțeleptului (*sophoi*, în sensul clasic) fără vârstă, care este profesorul Alexandru Surdu (n. la Brașov, 24 februarie 1938), cartea *Monumente pentru Eroii Culturii Române* (ed. I-a, Editura Ardealul, 2018, ed. a II-a, Editura Contemporanul, 2018) continuă un demers publicistic început în 1995, cu lucrarea, cu titlul generic, *Vocații filosofice românești* (două ediții, Editura Academiei Române, 1995 și Editura Ardealul, 2003), completat periodic, la răstimpuri mai mult sau mai puțin planificate, cu noi comentarii, conferințe și exegeze, cu totul opt cărți deja publicate, și cu cea de față nouă, un maraton publicistic, veritabil ghid paideutic pentru cei dispuși să urmeze, fie și sporadic, calea gândirii speculative, care nu este altceva decât propriul drum și demers intelectual.

Drumul cunoașterii, așa cum ni-l trasează profesorul Alexandru Surdu, și pe care fiecare suntem datori să-l reproducem/*speculăm* după propriile putințe, nu este decât calea prin care ajungem să înțelegem și să cinștim valorile naționale și despre care profesorul Surdu, asemeni vechilor *întemeietori*, sau *umblători prin fum*, cum le mai ziceau strămoșii noștri, de dă veste/oglindire prin meditații și revelații, atrăgându-ne atenția și asupra *pietrelor de poticnire* ce au menirea să ne mire, adică exact ceea ce Constantin Noica numea *începutul filosofiei*. Și pentru că orice călătorie inițiativă începe cu *direcția/sensul*, cartea *Monumente pentru Eroii Culturii Române*, mai mult decât celelalte volume ale seriei, este generic o *meditație*, obligatoriu încărcată de îngrijorare (*Sorge*, cum ar fi spus Heidegger), derulată în prezența *sorei clepsidră* (metaforă extrasă din poemul „confratelui” bibliotecar Grigore Gonța, cel care, inspirat de o zi de toamnă ploioasă și de un *cocârț* consumat în stilul smuls, ar fi rostit, în neguroșii ani '70, pe când profesorul Alexandru Surdu ucenicea pe lângă Constantin Noica la descifrarea textelor germane ale lui Eminescu, următoarea compoziție: *Soră clepsidră ... / Spală tălpile silabelor / Ce intră-n cuvânt?* (p. 109).

Cartea apelează la cei care mai cred în adevărul speculativ (*he teoretike aletheia*) ca să refacă drumul propriei deveniri, dacă se poate *cu drum cu tot*, după un îndemn hegelian, făcând apel la un pasaj din dialogul *Kratilos*, al lui Platon, care ne trimite, între altele, la cuvântul *adevăr (aletheia)* și la *cale* (în opinia profesorului Alexandru Surdu, având două sensuri, unul indicat de Platon (ale + theia = *calea divină/sacră*, și altul sugerat de Heidegger (*lathein* = ascuns, respectiv *calea secretă*). Dar vorba aceea: Platon știa ceva greacă! (p. 198), ne asigură și profesorul Al. Surdu,

așa încât între etimologia originală și cea speculativă rămâne o oarecare „semnificație circumstanțială”.

Pentru a înțelege sensul pe care autorul cărții îl acordă termenului de *via sacra/drum, cale divină* suntem îndrumați să parcurgem, fie și mintal, drumul *inițiativ* de la Delfi, pornind de la Fântâna Kastalia, unde trebuie să poposim musai, ca să ne purificăm (gr. *katharsis*) și, în drum spre Omphalos (centrul/ombilicul lumii), unde se afla Oracolul în interiorul căruia pretesele tălmăceau voința Zeului, care transforma Calea în Destin, să mai adăstăm o clipă și pe la Templul lui Apollon, care, cu acoperișul lui ascuțit sfida cerul, apoi la arcuțul Teatru (*theatron*), acolo unde tragedianul trezea, prin spectacol, *catharsis*-ul (ce stârnește, cum ne asigură Aristotel mila și frica, plăcerea și uimirea), și în fine, la Stadion, unde sfârșesc alaiurile de sărbătoare, copleșite de emoție în fața frumuseților corporale etalate de cei ce aspiră la cununa de lauri ce-i transformă, pentru o clipă, în zei (*theos*) (*Despre adevărul nostru speculativ* (p. 195 ș.u.).

Cele cinci puncte obligatorii de parcurs, nu sunt altceva, ne asigură profesorul Alexandru Surdu, decât „trepte ale sacralizării”, căci *ale+thea* este calea sacră, adevărul speculativ, idealul grecesc cuprins în *theoretikos*, în vreme ce *spectacolul* în sine este doar *oglinzire*, reproducere, ecou al realității sau *speculum* auditiv, ori vizual. Și cum nu oricui îi este dat să facă această călătorie („Mulți nici măcar nu știu pe unde trece drumul, iar dintre ceilalți puțini ajung, dacă nu să poarte, cel puțin să vadă cununa de lauri, sau de spini, a sfârșitului de Drum”, p. 203) nu avem decât să credem pe cuvânt pe *sofoi*.

Pentru cei ce (mai) cred în aceste adevăruri eterne, și au conștiința propriilor căi și adevăruri speculative „călători vremelnici pe drumurile vieții”, cartea dedicată Eroilor Culturii Române este un ghid, compus în *manieră pentadică*, o *dare de seamă*, o limpezire a conștiinței, o explicare, pe înțelesul tuturor, al sensului tainic al Epsilonului de aur încrustat pe frontispiciul Templului (ipotetic), care este Cultura Română. Căci, ne asigură profesorul Al. Surdu, *tezaurul culturii* nu este tezaurul oferit pe tavă bolșevicilor lui Lenin, ci înseși limba noastră națională: „Care zace în străfunduri și pe care n-o poate scoate la lumină decât un erou al culturii de talia unui Eminescu, în poezie, ori Blaga sau Noica, în filosofie ...” (p. 205).

În încercarea de a identifica, pe parcursul cărții, cei cinci *pași pentadici*, obligatorii, ai adevărului speculativ cuprins în „monumentele aducerii aminte” evocate în carte, am făcut apel la o altă lucrare a profesorului Alexandru Surdu, *Pentamorfoza artei* (ed. a II-a, Editura Academiei Române, 2018) în care se face precizarea, necesară, anume că în orice încercare de ierarhizare *dialectică* a fenomenelor artistice (ori culturale): „nu există raporturi de succesiune, de secvență sau implicație”. În consecință, pentamorfoza artei nu ține seama de elementul hegelian, al succesiunii ci, din contră, trece de la o secvență la alta, printr-un fenomen în care „negarea este lipsită de sens” (p. 242). Ierarhizarea fenomenelor culturale este/devine în acest caz la fel de lipsită de sens, câtă vreme lipsește factorul valoric. Fenomenele artistice, inclusiv cele analizate în volumul *Monumente pentru Eroii Culturii Române* sunt identificate și interpretate luând drept criteriu *exactitatea*, ele nefiind în situația de a se substitui reciproc, ci, în cel mai bun caz, de a se completa. *Monumentele* evocate reprezintă,

armonic, „ansamblul pentadic al artelor”, reunite structural în „împărăția fără cuprins a frumosului” (p. 242). Ce rămâne de discutat, nu sunt aspectele particulare, individuale, ci cantitatea de frumos, bine, dreptate și libertate inclusă în cuprinsul lor, până la urmă filosofia operei de artă. Prin invocarea acestor principii, *pentamorfoza artei* își dovedește viabilitatea, ea nefiind un principiu reduționist, ci din contră un element interdisciplinar capabil să stârnească interesul filosofului. Ea dovedește că, dincolo de criteriul de *clasificare*, există un principiu imanent ce unește diversele formule artistice, iar acesta e cuprins în *adevărul speculativ*, adesea invocată de profesorul Alexandru Surdu.

Urmând, așadar, exemplul lui Constantin Noica, acela de a identifica exemple convingătoare, accesibile, ce țin, aparent, inclusiv de întâmplare, pentru ilustrarea modului operativ de funcționare a gândirii pentadice, profesorul Alexandru Surdu folosește un arsenal divers și complex pentru a re/construi, în cea mai recentă carte a sa, o pledoarie *pro-domo*, descoperind valențele complexe ale ansamblului artelor ce ilustrează „monumentele” invocate.

Pentru a identifica, deci, Fântâna, Templul, Teatrul, Stadionul și Oracolul, cu alte cuvinte ansamblul ideal al Căii ce asigură oglindirea, așa cum le descrie Platon, am ales, din ansamblul temelor propuse de profesorul Alexandru Surdu în cartea sa, câteva secvențe identitare ce invocă *tradiția*, teoria economică (a lui Anghel Rugină), biblioteca (Academiei Române), gândirea fondatoare a filosofiei românești și, evident, *Monumentele Eroilor Culturii* înseși, toate dând seamă de „nevoia de cinstire” a acestor valori *acum*, cât: Forța adevărului (nostru – n.n) speculativ mai pâlâie încă”, iar nu într-un viitor iluzoriu, când, cu siguranță: „Sufletele noastre vor bate la porți pustii” (p. 206).

În accepția profesorului Alexandru Surdu, *Fântâna Kastalia* în dreptul căreia se încolonau reprezentanții cetăților, *pe ranguri administrative*, spre a porni, într-o procesiune teatral-poetică, dar și militară și sportivă, veritabil *alai* și cortegiu public este, simbolic vorbind înseși *tradiția* invocată în textul, cu virtuți premonitorii *Supraviețuirea prin tradiție* (p. 15 ș.u.). Locul de purificare și de început de la care pornește Calea (*he hodos*) este chiar Dreapta noastră Credință, Ortodoxia, ce câtă *să ne îndrepte* și pe noi. La asta se adaugă veșmintele preoțești și militare, stindardele, cu totul: „Statornicia în umbra ocrotitoare a Sfintei Cruci” (p. 20). Și, cum *tradiția este merindea sufletului*, cum obișnuiește adesea profesorul Alexandru Surdu să spună, după o vorbă a lui Liviu Rebreanu la noi *tradiția ... se cântă, și nu oricum, ci în gamă pentadică*: „Doinele marmațiene, dar și altele, bătute din tălpi, scoală și morții din morminte ...” câtă vreme straniețea țiipuriturilor nu e umbrită de „mieunatul de minaret” al cântecelor din sud (p. 21). Ca o concluzie: „Tradiția noastră sfântă este merindea Sufletului Românesc” (p. 23), veritabilă pledoarie pentru o purificare necesară, o umplere obligatorie, cu merinde spirituale, a desagilor, înaintea mării călătorii.

Următorul popas e Templul, locul unde se depuneau ofrandele și se înălțau osanale. La noi, Templul e cam *sărac* căci: „În euforia care ne-a cuprins pe toți după căderea comunismului, nimeni nu se mai gândea la necazuri”. În consecință *Planul*

de refacere și salvare economică a României, publicat în 1990, în ziarul *Dimineața*, de economistul american cu origini românești Anghel Rugină (n. Vizurești, Galați, 1913 – d. Boston, S.U.A., 2008) a fost ignorat, fiind considerat mai degrabă „utopic”, cel mult o colecție de „idei”, numai bine de luat în răs, iar nu un *avertisment* sever față de „marele dezastru ce ne aștepta” (*Teoria economică a lui Anghel Rugină* (p. 77 ș.u.).

Zadarnic eram somați să luăm seama că „trecerea de la socialism la capitalism” era infinit mai grea decât pasul anterior (făcut cu sprijin sovietic), iar pericolul era acela de a se *distruge* România, sub pretextul reorganizării. Termenul ce pe atunci nu ne spunea nimic, *rentabilizare*, a fost înlocuit cu o privatizare rapidă și păgubitoare. În loc de reconstrucție, *prin noi înșine*, am ales ruina economică cu orice chip, și împrumuturile păguboase de la F.M.I. Rezultatul: sărăcirea în masă și îmbogățirea rapidă a unui grup restrâns de persoane. Și iar ne reamintește profesorul Alexandru Surdu adevărul crud, anume că pericolul iminent ce ne paște este acela: „de a transforma zona mioritică într-o arie protejată, o *rezervație*, căci ocazia de a deveni o *colonie* am ratat-o, fiindcă de o colonie trebuie ca *stăpânii* să aibă grijă, să-i facă șosele, unități economice etc. Concluzia ce vine și de la Anghel Rugină: este timpul să examinăm cu mai mare grijă greșelile din trecut, dar cine s-o facă?” (p.89).

Următorul popas, Teatrul (*theatron*), „ne îndreaptă privirea spre tainele ascunse ale sufletului, spre care te conduce tragedianul”. În esență, Spectacolul (*theoresis*) declanșează emoția (*catharsis*), adică mișcă sufletul omenesc. În carte, Teatrul platonician este *Biblioteca Academiei – tezaur de cultură națională* (p. 99 ș.u.) unde: „Am mers de mână cu Constantin Noica . . . și am reușit să văd pentru prima dată manuscrisele lui Mihai Eminescu, lucru care m-a impresionat. Trebuie să vă mai spun că astăzi nimeni nu le mai vede” (p. 104).

În antologia *Introducere la miracolul eminescian* (ediție îngrijită de Marin Diaconu și G. Liiceanu, Humanitas, 1992) Constantin Noica insistă (și se vede cu câtă trudă și osârdie!) pentru facsimilarea de urgență a *Caietelor* eminesciene, precizând că totul trebuie făcut *acum*, fără a mai aștepta ca generațiile să-și desăvârșească lucrarea, mai ales că: *Desăvârșirea înăbușă câteodată săvârșirea* (*op. cit.*, p. 32). În acest scop, C. Noica însuși se angajează să revadă și să actualizeze traducerea *Criticii rațiunii pure* a lui Immanuel Kant, efectuată de Eminescu la vârsta de 22 de ani: „scrisul frumos al lui Eminescu este clar în proporție de 95 la sută. Pentru restul de 5 la sută ar fi necesară răbdarea și determinarea unui nou Perpessicius, mai ales că nu e sigur dacă Eminescu însuși, ca orice autor, ar mai înțelege absolut tot ce a scris în febrilitatea notației” (*ibid.*, p. 32). Pentru truda descifrării manuscrisului traducerii din Kant, Constantin Noica îl invită și pe Alexandru Surdu să-l ajute (ca și pe filosoful Constantin Floru, ce deținea o parte a traducerilor eminesciene, moștenite de la părinții săi, ce audiaseră, la Universitate, prelegerile lui Titu Maiorescu, exemplificate cu fragmente kantiene traduse chiar de Eminescu).

Descrierea modului de lucru cu C. Noica, la coroborarea manuscrisului cu traducerea, are ceva *teatral*: „Cititorii de la Sala manuscrite s-au plâns că făceam gălăgie, fiindcă unul citea, iar celălalt se uita pe manuscris și, cum domnul Stempel

ne-a interzis să mai vorbim, ne-am mutat, cu manuscrise cu tot, pe scară. Acolo era o ladă de nisip. Pe ladă stătea Noica, la un bec slab, iar alături eu, direct pe scări: *Nu știi, zău, ce o să pățești ... Nu am pățit mare lucru la vremea aceea*” (p. 107). Tot din acele zile datează și îndrăzneala profesorului Alexandru Surdu, povestită peste ani, când Gabriel Stempel (n. 1926) directorul de atunci al Bibliotecii Academiei nu mai avea autoritatea de a-l sancționa, de a scoate din sală un *manuscris original* eminescian și a-l arăta unor elevi de la liceul său de suflet, *Andrei Șaguna*, din Brașov: „Am luat un *Caiet*, l-am băgat sub haină și am ieșit cu el. Țineam în mână manuscrisul și îl arătam filă cu filă. *Pot să pun mâna pe el?* m-a întrebat una din eleve. *Da, puțin!* A mângâiat foaia cu o mână alb-trandafirie. După mulți ani am primit un telefon: Eu sunt eleva pe care ați lăsat-o să mângâie *Caietul* lui Eminescu. *N-am să uit lucrul acesta niciodată*” (p. 107).

Întâmplarea, uluitoare în sine, ne duce cu gândul tot la un îndemn noician: „Există o comoară de care nu ne atingem, de teamă să nu o prăpădim – sunt cele 44 de *Caiete* ale lui Eminescu. Nici un tânăr nu are acces la Caietele acestea. Și totuși, pentru nimeni întâlnirea cu ele n-ar fi mai răscolitoare decât pentru un tânăr deschis spre cultură” (C. Noica, *Introducere ...*, art. *Facsimilați Caietele lui Eminescu*, p.11).

Al patrulea popas platonician pe Calea desăvârșirii spirituale este Stadionul: „Locul de întâlnire al celor mai luminați dintre greci: cântăreți, actori, poeți, tragedieni”, într-un cuvânt, a celor ce merită a purta *cununa de lauri*. Pentru Alexandru Surdu, laureații minții sunt *înțelepții traco-geților*, respectiv Salmoxis și Orfeu, personaje legendare ce s-au remarcat, printr-un comportament elevat, prin cunoștințe și întâmplări remarcabile (v. art. *Gândirea fondatoare a filosofiei românești. Perioada străveche*, (p. 129 și urm.). Atestat istoric, dar și literar (în dialogul *Charmides*, al lui Platon), Salmoxis practica *medicina mentis et corporis* (respectiv, medicina sufletului), în vreme ce Orfeu figura primul pe *lista filosofilor*, întocmită de Hippobotos (p. 144). Considerat un cântăreț neîntrecut (ce vrăjea cu lira sa până și animalele sălbatice), Orfeu credea că *sufletul e de origină divină* și că doar trupul e *muritor*. De aici s-a născut și mitul salvării Euridycei, din Infern/Hades, exclusiv prin talentul muzical al lui Orfeu, mit reinventat de Pindar, care îl plasează pe Orfeu între înțelepții mitologiei grecești. Tot Pindar ne spune că la moartea lui Orfeu, retras potrivit legendei *în munții Traciei*, muzele lui Apollo i-au luat lira și au pus-o pe cer, în Constelația ce-i poartă numele și care a inspirat și cele mai frumoase povești și poezii de dragoste de până azi. Doar legendarul poet Ovidiu a mai îndrăznit să apeleze la *lira lui Orfeu*. Filosofic vorbind, profesorul Alexandru Surdu ne amintește, după exemplul lui Orfeu, că sufletul stă ascuns în trup: „Ca într-un mormânt, până când este eliberat prin moarte” (p. 145). De aceea, adepții cultului lui Salmoxis se bucurau la moarte, în speranța că sufletul va avea o existență eroică în sălașul zeilor.

Alți filosofi locali identificați de profesorul Alexandru Surdu în cartea sa sunt Pittacos (prezent în *Lista* lui Diogenes, după Thales și Solon) și Anacharsis (menționat de Herodot). Acesta ar fi scris un poem „de opt sute de versuri”, despre obiceiurile sciților, de unde și expresia „a vorbi ca un scit”, adică a spune deschis adevărul

(p. 146). Specifice, în opinia profesorului Alexandru Surdu, în gândirea traco-getă, rămân modestia, simplitatea și onestitatea – calități opuse vieții *libertine* a grecilor. Îndemnuri precum: „Pune frâu gurii și stomacului”, ori: „Nu caut să mă îmbogățesc, ci îmi ajunge să fiu un om mai bun” constituie baza gândirii filosofice a strămoșilor noștri, calități ce s-au păstrat până azi (mai puține decât ne-am dori, totuși – n.n.!) la populațiile românești de pe teritoriile locuite odinioară de traco-geți (p. 147).

În fine, Omphalos, punctul terminus al Căii, este, în cartea profesorului Alexandru Surdu, chiar *adevărului speculativ*, identificat în carte, *simbolic*, prin cuvintele Mântuitorului: „Mărturia Mea e adevărată, căci Eu știu de unde am venit și unde Mă duc” (p. 203). Dar cum numai Iisus Hristos știe Drumul, înțeleptului nu-i rămâne decât *să-L urmeze*, căci: „Eu sunt Calea, Adevărul și Viața (*he hodos, he aletheia, kai zoe*)”.

În final, la capătul unui drum pentadic presărat cu *semne ale recunoștinței* pentru eroii neamului, cunoscute și identificate cu ardoare de autorul cărții, nu ne rămâne decât să credem că ele vor dăinui, la fel precum dolmenele, pentru a da și celor din viitor veste de re/cunoaștere, atunci când noi nu vom mai fi. Cândva, spunea Constantin Noica, un politician francez se întreba: „La ce bun o limbă nouă, ca limba română? Ce opere sunt în ea?” (Louis Joly, *Du principe des nationalités*, 1863). Răspunsul e simplu: În 1863 nu fuseseră, încă, descoperite *Învățăturile lui Neagoe Basarab* și nu se bănuia că Eminescu va lăsa moștenire neamului nemuritoarele sale *Caiete*. Cine își asumă răspunderea de a șterge din cultura română viitoarele capodopere? Chiar (și) compuse în *cheie pentadică*! Cultura nu e desfă-tare, ne asigură C. Noica, ci suferință surdă, a omului și a poporului. De aici vine și îngrijorarea (*Sorge*) profesorului Alexandru Surdu. Creația în limba română nu este decât o justificarea a Limbii naționale, veritabilul nostru erou eponim. Iar pentru a încheia tot în cheie noiciană vom spune: „Un Eminescu al gândirii românești nu a apărut încă. Dar cine știe dacă în era mașinilor nu se ca ivi unul...” (*Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, 1987, p. 9).

Pe cât ne stă în putință, anticipăm că, prin seria *Vocații filosofice românești*, profesorul Alexandru Surdu o să ne anunțe o asemenea veste. Iar *Monumente pentru Eroii Culturii Române* este cheia de boltă a edificiului.

Marian Nencescu